

HE

बेसिक

सुरक्षित ड्रायव्हिंग

ड्रायव्हिंगची मूलभूत नियमपुस्तिका आणि रस्ते वाहतुकीचे नियम

सुरक्षित गाडी चालविणे (ड्रायव्हिंग)

ड्रायव्हिंगची मूलभूत नियमपुस्तिका आणि रस्ते वाहतुकीचे नियम

प्रकाशनवृत्त

भारतातील वेगाने होणाऱ्या विकासासोबतच विविध समस्याही उभ्या राहत आहेत आपल्या रस्त्यांवर दररोज वाढणाऱ्या वाहनांसोबतच, गाडी चालविताना मोबाईल फोनवर बोलणे तसेच वाहन चालविताना मद्यपान आणि धूम्रपान ही वाढत्या जीवित आणि मालमतेच हानी होण्यामागील कारणे असल्याचे सिद्ध झाले आहे.

बेदरकारपणे वाहन चालविण्यामुळे होणाऱ्या मृत्यु आणि अपघातांच्या घटनांचा ओघ तर सतत वाढतोच आहे. या सगळ्याचा आपणही एक भाग होऊ नये यासाठी आपल्याला खबरदारी घेतली पाहिजे/काळजी घेतली पाहिजे.

आपल्या रस्त्यांवर दररोज होणाऱ्या या असंवेदनशील हानी आणि मृत्यु कमी करण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे आपल्यासोबतच्या अन्य वाहनचालकांबद्दल संवेदनशील असणाऱ्या, कायद्याचा आदर करणाऱ्या आणि सुशिक्षित आणि सजग वाहनचालकांची संस्कृती निर्माण करणे हाच आहे. आपल्यापैकी प्रत्येकाला जबाबदारी घेण्याची गरज आहे, तरच आपण आपल्या रस्त्यांचे रूप आणि रस्ते वापरणाऱ्यांचा स्वभाव एकत्रितपणे बदलू शकतो.

प्रकाशित केले.

ह्युबर्ट एबनेर (भारत) प्रायव्हेट लिमिटेड.
सी.18, चिराग एनक्लेव्ह,
नवी दिल्ली. 110048 (भारत)
दूरध्वनी रू. 91 11 46107654
ई.मेल. driving@he-india.com वेब.
www.he-india.com
© All rights reserved

प्रथम आवृत्ती: मार्च 2000
द्वितीय आवृत्ती- जून 2002
तृतीय आवृत्ती- ऑक्टोबर 2003
चतुर्थ आवृत्ती- ऑगस्ट 2004
पाचवी आवृत्ती- सप्टेंबर 2004
सहावी आवृत्ती- डिसेंबर 2005
सातवी आवृत्ती- ऑक्टोबर 2006
आठवी आवृत्ती- जून 2007
नववी आवृत्ती- जुलै 2008
दहावी आवृत्ती- जुलै 2009

या प्रकाशनातील कोणताही भाग प्रकाशकाच्या पूर्व परवानगीशिवाय पुनरुत्पादित

अनुक्रमणिका

■ ओळख

भारतीय रस्त्यांचे चित्र/परिस्थिती
रस्ते वापरकर्ते आणि कायदा

1

1
1

■ ट्राफिक नियंत्रण उपकरणे

सामान्य
ट्रॅफिक पोलीस किंवा रक्षक
ट्रॅफिक लाईट्स (दिवे)
ट्रॅफिक किंवा रस्त्यांची चिन्हे/खुणा
रस्त्यांवरील आवश्यक खुणा
रस्त्यावरील सावधानतेच्या खुणा
रस्त्यावरील सूचनेच्या खुणा
ट्रॅफिक किंवा रस्त्यावरील पट्टीच्या खुणा
वाहन नेण्यासारखे रस्त्यावरील फर्निचर

3

3
3
5
7
7
10
15
17
19

■ रस्ते आणि सुरक्षित ड्रायव्हिंगचे नियम

लेन व्यवस्थापन
वेग
थांब्यांमधील अंतर
दोन वाहनांमधील अंतर
ओव्हरटेकिंग
डावीकडे आणि उजवीकडे वळणे
उलट दिशेने वाहन चालविणे
यू-टर्न
मार्गाची उजवी बाजू आणि रस्त्याच्या चौकात बाळगायची सावधानता
लाईट सिग्नलशिवाय वळण्याच्या जागांच्या ठिकाणी पोहोचणे
लाईट सिग्नल असलेल्या वळणाच्या जागी पोहोचणे
वळणावळणाचा/लांबचा रस्ता
पार्किंग

21

21
23
25
26
28
30
31
32
33
34
35
35
36

■ रस्तू वापरणाऱ्यांचे विविध प्रकार

पादचारी
सायकलस्वार
आपत्कालीन वाहने
हळू चालणारी वाहने
मोठी आणि अवजड वाहने
शालेय बसेस
ऑटोरिक्षा
दुचाकी वाहने
प्राण
प्रशिक्षण देणारी वाहने

39

39
40
41
41
41
41
42
42
43
43

» भारतीय रस्त्यांचे चित्र/परिस्थिती

गेल्या 50 वर्षांतील सर्वेक्षण आणि आकडेवारीनुसार, भारतातील वाहनांचे उत्पादन 170 पटींनी वाढले आहे, तर त्या प्रमाणात रस्त्यांची संरचना मात्र केवळ 9 पटींनीच वाढली आहे.

भारतातील वाहनांची संख्या ही 5.5 कोटी इतकी आहे आणि ती दरवर्षी 25 लाख इतक्या विलक्षण वेगाने वाढते आहे.

भारतात, दररोज प्रवास करणाऱ्यांसाठी रस्ते आणि महामार्ग हे रात्रीच्या भयानक स्वप्नाप्रमाणे आहेत. रस्ते वापरणाऱ्यांचे होणारे अपघात आणि त्यात होणारे मृत्यू टाळण्यासाठी, प्रत्येकाला ट्रॅफिकचे नियम आणि कायदे माहिती असणे आवश्यक आहे. सुरक्षित वाहनचालक होण्यासाठी दुसऱ्याला समजून घेणे आणि संयम राखणे यादेखील तितक्याच आवश्यक गोष्टी आहेत.

महामार्ग कोड हा अगदी साध्या नियमांचा संच आहे, पण त्याच्या उपाययोजनेमुळे रस्ते सुरक्षित राहण्यात तसेच अनेक जीव वाचविण्यात मदत होऊ शकते.

भारत हा अगदी दुर्गम भागांनाही जोडणारा सगळ्यात मोठे आणि गुंतागुंतीचे रस्त्यांचे जाळे असलेला देश आहे.

आज भारतात जवळपास 6 कोटी वाहने आहेत.

वाहनांच्या वाढत्या संख्येबरोबरच, रस्त्यांवरील अपघातात आणि त्यामध्ये मृत पावणाऱ्यांच्या संख्येतही वाढ होत आहे.

आता आपल्याकडे योग्यरित्या प्रशिक्षित वाहनचालकांची गरज आहे. योग्य प्रशिक्षणातूनच सुरक्षित वाहन चालविले जाते केवळ वाहन चालविण्यास शिकणे वाहन चालविण्याचा परवाना

मिळविणे आणि वाहनाचे प्रमाणपत्र मिळविणे एवढेच पुरेसे नाही तुम्हाला रस्ते सुरक्षा नियम पाळणे आणि त्यांचा आदर करणे आवश्यक आहे हे सगळे आपल्या सुरक्षेसाठी आणि आपण रस्त्यांवरील जीव वाचवूष्कू यासाठी आहे.

रस्त्यांचा वापर करत असताना लक्षात ठेवण्याचे काही महत्त्वाचे घटक –

- ▶ वाहनचालकाच्या जबाबदाऱ्या
- ▶ ट्रॅफिकच्या खुणा आणि नियमांचे संपूर्ण माहिती आणि ते वापरण्याची क्षमता
- ▶ वाहनाबद्दलचे पुरेसे ज्ञान आणि वाहनाची नियमित देखभाल.
- ▶ वाहन चालवित असताना रस्त्यावर पाळायची शिस्त.
- ▶ अन्य रस्ता वापरणाऱ्यांचे वर्तन.
- ▶ प्रतिक्रिया देण्याची आणि काही कठीण आणि धोकादायक परिस्थितींमध्ये जलद निर्णय घेण्याची क्षमता.
- ▶ प्रथमोपचाराबद्दल प्राथमिक ज्ञान

» रस्ते वापरकर्ते आणि नियम

मोटर चालविणे हे खूप जबाबदारीचे असते ट्रॅफिक (रहदारी) नियमांबद्दलचे ज्ञान आणि ते समजून घेणे, नियम पाळणे आणि रस्ते वापरणाऱ्या अन्य लोकांना समजून घेणे यामुळे तुमचे तसेच इतरांचेही रक्षण होण्यास मदत तर होतेच, पण त्यामुळे रस्त्यावरील सुरक्षिततेबद्दलही खात्री पटते ट्रॅफिकचे (रहदारी) नियम माहिती करून घेणे आणि त्याची अंमलबजावणी करणे यामुळे अपघातात घट होण्यास मदत होते यामुळे अनेक जीव वाचण्यास मदत होते रस्ते वापरणाऱ्यांमध्ये पादचारी, लहान मुले, ज्येष्ठ नागरिक, अपंग आणि अंध व्यक्ती, सायकलस्वार आणि स्यकल रिक्शा आणि अगदी घोडागाडी यांचाही समावेश होतो.

ओळख

ट्रॅफिक नियम हे कायदेशीर आवश्यकता आहेत त्यांचे पालन न करणे हा गुन्हा, शकतो आणि त्यामुळे दंड होऊ शकतो किंवा वाहन चालविण्यावर बंदी घातली जाऊ शकते आणि काही गंभीर घटनांमध्ये अगदी तुरुंगावासही होऊ शकतो.

अप्रशिक्षित आणि बेदरकार वाहनचालकांमुळे गंभीर परिणामांना सामोरे जावे लागते तसेच जीवित आणि मालमत्तेचीही हानी होते. भारतात रस्त्यांवरील अपघातांमध्ये दरवर्षी 100,000 पेक्षाही जास्त लोक मृत्युमुखी पडतात.

तसेच काही दशलक्ष लोक जखमी किंवा लुळे. पांगळे होतात यापैकी बहुतेकजण हे पादचारी, सायकलस्वार आणि दुचाकीस्वार असतात.

भारतामध्ये वाहन चालविण्यासाठी अधिक काळजी, कौशल्य आणि सावधानतेची आवश्यकता आहे.

रस्ता सुरक्षा शिक्षणाअभावी मानवी शोकांतिका घडतात किंवा त्यामुळे आरोग्याच्या मोठ्या समस्या उभ्या राहतात अनेक रस्ते अपघातांमध्ये मनुष्याला प्रचंड त्रास सहन करावा लागतो आणि आर्थिक किंमतही मोजावी लागते एखाद्या घरातील कमावता गेला तर त्याच्या कुटुंबाला अतिशय गंभीर संकटाला तोंड द्यावे लागते हे गरीबीलाही कारणीभूत ठरते आणि त्यामुळे सामाजिक, आर्थिक विकासावर नकारात्मक परिणाम होतो.

संपूर्ण जगभरात रस्ते अपघातांमुळे होणाऱ्या मृत्यूंमध्ये तसेच येणाऱ्या अपंगत्वांमध्ये वाढ होत आहे जागतिक आरोग्य संघटनेच्या अंदाजानुसार, 2020 पर्यंत रस्ते अपघात हे अनैसर्गिक मृत्युमागील तिसरे गंभीर कारण ठरेल.

रस्त्याची सध्याची वर्तमान स्थिती अत्यंत अव्यवस्थित आहे आपल्याला त्यात सुधारणा केली पाहिजे.

- ▶ वाहन चालविण्याचे कौशल्य आणि प्रशिक्षण
- ▶ रस्ते आणि ट्रॅफिक (रहदारी) संरचना
- ▶ सर्व रस्ते वापरणाऱ्यांची वृत्ती तसेच कायद्याची अंमलबजावणी करण्याच्या अधिकाऱ्यांची वृत्ती बदलण्यासाठी शैक्षणिक व्यवस्था बदलणे

खालील कार्यक्रम राबविल्यास रस्ते अपघातांमध्ये घट होण्यास मदत होऊ शकते आणि त्यामुळे अधिक चांगल्या रस्ते सुविधा उपलब्ध होऊ शकतात.

- ▶ रस्ते संरचनेचे सक्रीय नियोजन
- ▶ रस्ते सुरक्षेचे सुयोग्य व्यवस्थापन तंत्र

- ▶ सर्व रस्ते वापरकर्त्यांना प्रशिक्षण देण्यासाठी पुरेशा मुलभूत सुविधा.
- ▶ सर्व रस्ते वापरकर्त्यांना रस्ते सुरक्षेबाबतच्या ज्ञानाचे वाटप करणे
- ▶ नियमित जागरूकता कार्यक्रम आणि त्याचा सतत पाठपुरावा करणारे अभ्यासक्रम.
- ▶ रस्ते सुरक्षा तंत्र आणि संरक्षक वाहन चालविणे यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम.

रस्ते सुरक्षा ही सामुहीक तसेच वैयक्तिक जबाबदारी आहे.

सुयोग्य संरक्षक प्रशिक्षण, उच्च दर्जाची सावधानता यांचा संगम, अन्य रस्ते वापरकर्त्यांचा आदर करण्यासोबतच सभ्यता आणि सामान्य व्यवहार ज्ञान यांच्या एकत्रीकरणाने रस्ते सुरक्षेची हमी देता येऊ शकते.

रहदारी नियंत्रणाची उपकरणे

300175

रस्त्यावर शिस्त ठेवण्यासाठी आणि अपघात रोखण्यासाठी सरकार किंवा स्थानिक प्रशासनाकडून जी उपकरणे वापरली जातात, त्यांना रहदारी नियंत्रण उपकरणे म्हटले जाते

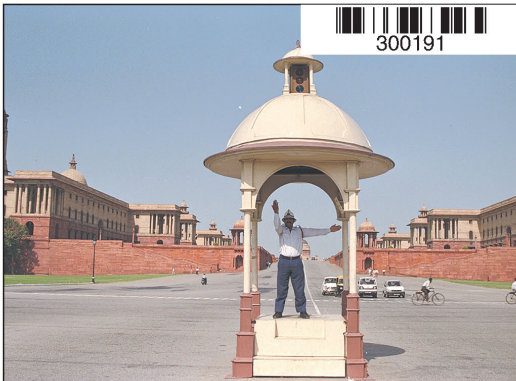
या विभागांतर्गत जे नियम असतात, ते रस्ता वापरणारे, मग ते पादचारी असो किंवा वाहनचालक असोत, सगळ्यांना लागू होतात

» साधारण

- रहदारी नियंत्रणाची पाच उपकरणे आहेत ते अनुक्रमे खालीलप्रमाणे आहेत.
- ▶ ट्रॅफिक सार्जट किंवा रक्षक
 - ▶ ट्रॅफिक दिवे किंवा रस्त्यावरील सिग्नल
 - ▶ ट्रॅफिक किंवा रस्ते खुणा
 - ▶ ट्रॅफिक किंवा पट्टकीय खुणा
 - ▶ रस्त्यावरील हलते फर्निचर किंवा विशेष उपकरणे

» ट्रॅफिक पोलीस किंवा रक्षक

हातांच्या खुणांनी अर्थात् सिग्नल्सनी किंवा मार्शलिंग करणारे ट्रॅफिक पोलीस, रक्षक, एनसीसी विद्यार्थी, होमगार्ड्स किंवा रहदारी नियंत्रणासाठी एखाद्या एजन्सीकडून नियुक्त केलेली कोणतीही व्यक्ती याअंतर्गत येते. त्यांच्या सूचना या अंतिम असतात आणि वर उल्लेख केलेल्या कोणत्याही रहदारीच्या उपकरणांपेक्षाही त्यांची सूचना ऐकली जाणे अपेक्षित असते. उदाहरण लाईट सिग्नल हिरव्या रंगाचा असेल आणि ट्रॅफिक रक्षकाने थांबविण्यासाठी हाताची खूण केली, तर तुम्हाला थांबलेच पाहिजे

300191

हातांचे सिग्नल्स खालीलप्रमाणे आहेत.

- ▶ मागील बाजूने येणारी वाहने - थांबविण्यासाठी

300554

- ▶ पुढील बाजूने येणारी वाहने - थांबविण्यासाठी

300555

- ▶ इशारा सर्व रहदारी बंद करण्यासाठी-

300556

- ▶ एकाच वेळेस समोरून आणि मागील बाजूने येणारी वाहने थांबविण्यासाठी

300557

- ▶ डाव्या आणि उजव्या बाजूने येणाऱ्या-वाहनांना सरळ जाण्यास परवानगी देण्यासाठी

300558

रहदारी नियंत्रणाची उपकरणे

- ▶ डाव्या आणि उजव्या बाजूने येणाऱ्या वाहनांना उजव्या बाजूला वळण्यास बाजूला वळण्यास परवानगी देण्यासाठी.

300559

- ▶ फक्त डाव्या बाजूने येणाऱ्या वाहनांना सरळ जाण्यास परवानगी देण्यासाठी

300560

- ▶ फक्त डाव्या बाजूने येणाऱ्या वाहनांना उजव्या बाजूस वळण्यासाठी.

300561

- ▶ फक्त डाव्या बाजूने येणाऱ्या वाहनांना सरळ जाण्यासाठी.

300562

- ▶ फक्त डाव्या बाजूने येणाऱ्या वाहनांना उजव्या बाजूस वळण्यासाठी.

300563

डाव बाजू मोकळी (फ्री लेफ्ट)

छोट्या किंवा मोठ्या चौकांमध्ये सहसा डावे वळण हे मोकळे नसते

मोठ्या चौकात किंवा टिकाणी डाव्या बाजूला वळण्याचा प्रयत्न करताना, ट्रॅफिक सिग्नलचे टिकाण कुठे आहे ते तपासून पाहा.

रस्त्याच्या डाव्या बाजूला चौकाच्या टिकाणी जेथे ट्रॅफिक सिग्नल लावलेले असतात, तेथे डावीकडे वळण्यासाठी मोकळी जागा नसते आणि तुम्हाला डावीकडे वळण्यासाठी सिग्नलची वाट पहावी लागते

ट्रॅफिक लाईटशिवाय, तेथे डावीकडे वळता येते किंवा नाही याची सूचना देणारा एक खुणांचा नियम फलक लावलेला असतो.

जर त्या टिकाणी डावीकडे वळण्यासाठी मोकळी जागा नसेल तर, सिग्नल हिरवा होईपर्यंत वाट पाहा

रहदारी नियंत्रणाची उपकरणे

» ट्रॅफिक लाईट्स (रहदारीचे दिवे)

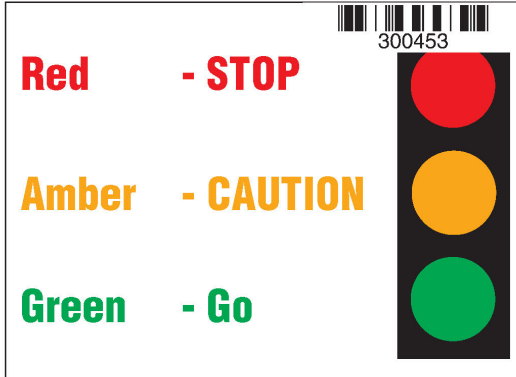
वाहनांची योग्य रितीने रहदारी व्हावी यासाठी सहसा ट्रॅफिक लाईट्स (रहदारीचे दिवा) रस्त्याच्या मधोमध अर्थात चौकात लावलेले असतात सर्व वाहने या ट्रॅफिक लाईट्सनुसारच हालचाल करतात तुमच्या समोर असणाऱ्या सिग्नलचे तुम्ही पालन करणे आवश्यक असते.

ट्रॅफिक सिग्नल्स हे चौकाच्या मधोमध लावलेले असतात जर रस्त्याला दुभाजक नसेल, तर ते रस्त्याच्या डाव्या बाजूला लावलेले असतात.

सहसा दोन लाईट्स असतात. एक रहदारीच्या जवळ आणि दुसरा रस्त्याच्या पलिकडे (विरुद्ध बाजूला) जर आपल्या जवळील सिग्नल आपल्याला गर्दीमुळे दिसू शकला नाही तर या दुसऱ्या सिग्नलचा उपयोग होतो.

ट्रॅफिक लाईट्स (रहदारीचे दिवे) तीन रंगाचे असतात हे सिग्नल खालील सूचना देतात.

लाल दिवा

लाल दिवा म्हणजे तुम्हाला थांबण्याची आज्ञा देण्यात आलेली आहे. पण जर तुम्हाला डावीकडे वळायचे असेल, तर तुम्हाला डावीकडील वळण मोकळे आहे का याची खात्री करून घेतली पाहिजे

पिवळा दिवा

पिवळा दिवा म्हणजे सावधान जर लाल दिव्यानंतर हा दिवा लागला, तर तो वाहनचालकांना हलण्यासाठी तयार राहण्याची सूचना देतो, आणि जर हिरव्या दिव्यानंतर हा दिवा लागला तर तो थांबण्यासाठी तयार राहण्याची सूचना देतो.

हिरवा दिवा

हिरवा दिवा म्हणजे सुरक्षित असल्यास, तुम्ही पुढे जाऊ शकता. मात्र, परिस्थितीनुसार तुम्हाला थांबण्यासाठी कायम जागरूक राहिले पाहिजे.

लाल बाण असलेला दिवा

लाल बाण असलेला दिवा म्हणजे लाल बाणाच्या दिशेने चालणारी रहदारी थांबली पाहिजे

हिरवा बाण असलेला दिवा

हिरवा बाण असलेला दिवा म्हणजे हिरव्या बाणाच्या दिशेने जाणाऱ्या रहदारीला पुढे जाण्यासाठी परवानगी आहे.

रहदारी नियंत्रणाची उपकरणे

उघडझाप होणारा लाल दिवा

उघडझाप होणारा लाल दिवा हा वाहनांचा वेग हळू करण्याचा इशारा असतो. सहसा मुख्य रस्त्याच्या पुढे, मनुष्य नसलेल्या रेल्वे मार्गावर, महामार्गावरील क्रॉसिंगवर हे दिवे लावलेले असतात किंवा तुम्ही अत्यंत गर्दीचा रस्त्यावर जोडले जात असाल, तेथून बाहेर पडत असाल किंवा तो क्रॉस करत असाल, तर तेथेही हा दिवा दिसतो.

तुम्ही नेहमी

- ▶ थांबले पाहिजे,
- ▶ पाहिले पाहिजे आणि
- ▶ मग सुरक्षित असल्यासच पुढे गेले पाहिजे

उघडझाप करणारा पिवळा दिवा

उघडझाप करणारा पिवळा दिवा हा सावधानतेचा इशारा असतो. हा दिवा तुम्हा मुख्य रस्त्याला जोडला गेलेला निसरडा रस्ता, दुभाजकामध्ये असलेला कट किंवा तुम्ही रहदारीशी जोडले जात असल्याचा इशारा देतो.

तुम्ही नेहमी

- ▶ वेग हळू केला पाहिजे आणि
- ▶ जेव्हा सुरक्षित असेल तेव्हाच सावधानतेसह पुढे गेले पाहिजे

पादचाऱ्यांसाठी लाईट सिग्नल

पादचाऱ्यांसाठी काही विशेष सिग्नल्स असतात. रस्ते ओलांडण्यासाठी वाट पाहणारा मानवी चेहरा असलेला किंवा चेहऱ्याशिवायचा दिवा हा पादचाऱ्यांसाठी असतो.

पादचाऱ्यांनी सिग्नल हिरवा होण्याची वाट पाहिली पाहिजे आणि मगच फक्त झेब्रा क्रॉसिंगवरूनच रस्ता ओलांडला पाहिजे.

लाल म्हणजे थांबा

उघडझाप म्हणजे लाल होण्यापूर्वी सावधान

हिरवा म्हणजे रस्ता ओलांडण्यासाठी परवानगी

